

NASELJA

Naselje = skupina človeških bivališč, ki so najbolj opazen element človekovega dela v pokrajini oz. antropogena prvina na zemeljskem površju.

Ločijo se po njihovi velikosti, zunanji podobi ali fiziognomiji, funkciji, obliki, zgradbi,...

Naselja segajo v Alpah do 1800 m, v Andih v Južni Ameriki pa do 4000 m.

Ločimo:

- **podeželska ali ruralna naselja**
- **mestna ali urbana naselja**
- **prehodna ali urbanizirana naselja:**

kadar podeželska naselja pod vplivom mest spremenijo svojo naravo.

1. PODEŽELJSKA NASELJA

Prevladujejo **VAŠKA / KMEČKA NASELJA**.

Ločijo se po št. domov, velikosti, poselitvi, obliki.

Glede na poselitev ločimo:

- **stalno poseljena**
- **občasno poseljena**

: počitniške hišice (vikendi),

- **občasnna naselja**

: pri nomadskih ljudstvih: kjer se selijo družina, pastir, živila: nomadi (Jurta pri Mongoli, Furlani – S. Afrika, Kongova kotlina)

Glede na velikost (št. domov, preb., površino):

- **samotne kmetije**

: do 3 domove,

- **zaselki**

: do 3 do 15 domov,

- **vasi**

: nad 15 domov.

Vrste in oblike tradicionalnih vaških naselij so odvisne od naravnih danosti (reliefsa in zemljišča, ki ga ima naselje na voljo).

Videz naselij pa je odvisen od razmestitve in oblike vaških domov, razvitem svetu tudi od urbanizacije.

Glede na obliko (kako so razporejeni domovi, kako posameznemu domu pripada zemljišče):

- **SAMOTNE KMETIJE:** v pokrajinhah, kjer so slabe naravne razmere za kmetijstvo, v hribovitem svetu. Mednje sodijo tudi farme (ZDA, Avstralija), nizozemski polderji, vlažna območja Srednjeevropskega nižavja, Skandinavija, Sredozemlje
- **RAZLOŽENA NASELJA:** gričevnati in hriboviti deli, domovi več kot 50 m narazen. Zelo razširjena so kombinirana vaška naselja, pri katerih je jedro naselja gručasto, preostali del pa razložen. To so naselja na panonskem obrobu Slovenije (Slovenske gorice).
- **SKLENJENA NASELJA:** hiše ležijo bolj ali manj strnjeno, postavljene so ob nekem jedru. Ločimo:

- **GRUČASTA VAS**

: hiše v gruči, brez reda,

- **DOLGE VASI**

: hiše so razporejene ob cesti, zemljišče jim pripada v zemljiških progah (Prekmurje),

- **PRAVOKOTNE VASI**

: v obliki šahovnice, v ravninah (šahovski tloris v Vojvodini),

- **OKROGLE VASI**

: manj razviti predeli Afrike (**krall**), **kibuci** – domovi v Izraelu

V Sloveniji ločimo:

- gručasto naselje alpskega tipa (Pohorsko Podravje, Kamniško Savinjske Alpe),
- gručasto naselje predalpskega tipa (Ljubljanska kotlina, Dolenjska),
- gručasto naselje primorskega tipa (Goriška brda, Brkini, Vipavska dolina),
- gručasto naselje kraškega tipa (Kras, Podgrajsko podolje),
- gručasto naselje panonskega tipa (Dravsko ptujsko polje, Bizeljsko, Kozjansko).

Razvoj vaških naselij:

Podeželska naselja se spreminjači zaradi:

- **DEPOPULACIJA**

: zmanjševanje št. preb. na podeželju,

- **DEAGRARIZACIJA**

: zmanjševanje števila in deleža kmečkega prebivalstva, kmetijske pridelave in krčenje kmetijskih površin,

- **URBANIZACIJA**

: naraščanje števila mestnega prebivalstva in življenja. Vpliva na zaposlitev, poklicno in izobrazbeno sestavo.

- **SUBURBANIZACIJA**

: širjenje mestnih vplivov na podeželje.

2. MESTNA / URBANA NASELJA

Pojavila so se že pred 4000 let pr. n. št. na področju Mezopotamije, S. Afrike, J. in V. Azije, v Evropi v srednjem veku, v Sloveniji pa pred 10. stol.: Piran, Škofja Loka.

MESTO = naselje, katerega prebivalstvo ne živi od površine na katerem mesto stoji, temveč od drugih neagrarnih (nekmetijskih) dejavnosti.

Največ mest je nastalo po industrijski revoluciji (1750), ko je prišlo do eksplozije prebivalstva ali urbane eksplozije.

Danes se mesta v zah. Evr. večajo zaradi razvoja terciarnih in kvartalnih dejavnosti: promet, turizem, storitvena obrt, trgovina.

V gospodarsko razvitih državah zah. Evr. gre za **terciarno ali postindustrijsko urbanizacijo** (71 % prebivalstva dela v industriji).

Po 2. svet. vojni je začelo naraščati število mestnega prebivalstva v manj razvitih državah, zaradi razvoja industrije = **industrijska urbanizacija**.

V teh državah nastajajo **MARGINALNA NASELJA**: revna naselja, brez kanalizacije, električne, vode, ... Ta naselja se razvijajo na obrobjih velikih mest. Več kot polovica mestnega prebivalstva držav v razvoju živi v teh naseljih; v Afriki, Aziji – **squatter**, v Latinski Ameriki – **favela**, v S. Ameriki – **slum** (slamov je manj).

Apartheidska naselja – spadajo k marginalnim naseljem (Soweto).

Kriteriji za mestna naselja so:

- **VELIKOST NASELJA:**

št. prebivalcev: 2000 – 5000 prebivalcev (v Italiji nad 20.000, na Japonskem nad 30.000)

- mala mesta,
- srednjevelika mesta,
- velika mesta,
- milijonska mesta oz. metropole (Sudat de Mexico – največje mesto).

- **SKLENJENOST NASELJA**

:

- **gostota pozidave:** največja v mestnem jedru; odvisna od reliefa, cene zemljišča, prometne povezanosti z bližnjo in daljno okolico (v srednjeveških mestih).

- **gostota poselitve:** največja je v mestnem jedru, danes se št. preb. v mestnem jedru zmanjšuje, ker se v mestna jedra selijo poslovne dejavnosti.

Gostota poselitve je po svetu zelo različna.

Nanjo vplivajo različni vzroki:

a) **naravni vzroki :**

- temperatura
- količina in razporeditev padavin
- oblika površja in nadmorska lega
- rastlinstvo in prsti
- odmaknjeno oz. bližina
- vulkani, potresi, druge naravne nesreče

b) **družbeni vzroki :**

- zgodovina naselitve
- današnje politične in gospodarske razmere
- tradicija življenjskih navad, vrednot, vera

Gostota poselitve je na svetu **največja v naslednjih regijah:**

- JV Azija
- Vzhodna Azija
- Evropa
- SV obala ZDA
- JV obala Južne Amerike
- Obala Gvinejskega zaliva

Glede poselitve se preb. loči po verskih, etničnih, socialno ekonomskih, jezikovnih, rasnih značilnostih.

V Evropi se preb. glede na socialno-ekonomske značilnosti deli:

- nižji sloj preb.,
- srednji sloj preb.,
- višji sloj preb.

V Ameriki pa so to:

- modri ovratniki: nižji,
- beli ovratniki: višji.

- **MESTNI NAČIN ŽIVLJENJA**

- **MESTNE FUNKCIJE**

- **mestotvorne** – tiste, zaradi katerih je mesto nastalo in se razvija naprej.
Najpomembnejše so šolstvo, zdravstvo, industrija, obrt, trgovina.

Čim bolj ima mesto razvite funkcije, tem bolj je povezano z bližnjo in širšo okolico.

- **mestoslužne** – tiste, ki služijo potrebam mestnega preb. in so njegov učinek, ne pa vzrok. To so oskrba, mestni promet, komunala.

Večina mest je **večfunkcijskih** (imajo bolj enakomerno zastopanih več dejavnosti), tudi Maribor in Ljubljana.

Poznamo pa tudi enofunkcijska mesta, kar pa je slabo za prebivalstvo.

V nekaterih mestih so se razvile posebne funkcije kot npr. turistična funkcija (Dubrovnik), vojaška (Kaslon), univerzitetna (Oxford).

Podoba in zgradba mest

Podoba mesta je zunanji videz ali **fiziognamija**.

Zgradba mesta ali **morfologija** pa se ugotavlja s pomočjo **mestnega tlora**, ki nam kaže razmerje med pozidanimi in nepozidanimi mestnimi površinami.

Tloris mesta je odvisen od reliefa:

- v obmorskih mestih: gosta pozidava,
- v gorskih – ravninskih: pa je več prostora.

Zgradba mest je odvisna tudi od gostote pozidave in poselitve ter rabo mest. zemljišča (odvisna od razvitosti mest. funkcij).

Del mesta, ki opravlja določeno funkcijo imenujemo **MESTNA ČETRT**,

POSLOVNA ČETRT (CITY) – kjer so banke, zavarovalnice, borze.

- stanovanske četrti
- zabaviščne četrti odvisne od
- industrijske četrti razvitosti mesta
- pristaniške četrti
- univerzitetne četrti

Nekatera stara mesta dobivajo turistično funkcijo (Amsterdam, Rim, London, Firence, v Slo: Piran, Lent...)

Gospodarsko razvite države obnavljajo stara mestna jedra in jih skušajo obdržati kot so bila nekoč = **PRENOVA** ali **SANACIJA MEST** (Ptuj, Maribor, Ljubljana, Piran, Škofja Loka).

3. URBANIZACIJA

URBANIZACIJA = naraščanje št. mestnega prebivalstva, mestnega načina življenja in širjenja mest

Stopnjo urbanizacije izražamo v %. Med državami so glede urbanizacije velike razlike (v Vel. Brit. 94 %, v Avstraliji 92 %, v Slov. 50,7 %, Albanija 35 %, Bangladeš 10 %).

SUBURBANIZACIJA (urbanizacija podeželja) = širjenje urbanizacije (mest) na podeželje. Je tem večja, čim bolj so razvite mestne funkcije.

Pri tem procesu je najopaznejša rast hiš. Spreminjajo pa se tudi videz in zgradba naselij, njihova socialna in gospodarska sestava, spreminja se način prehrane, preživljjanje dopusta ...

Če se podeželje močno urbanizira = **RURALNO – URBANI KONTINUUM**.

Če se mesta na določenem območju zgostijo, jih je veliko = **URBANA / MESTNA REGIJA**

Urbana naselja so:

- če je prevlada enega mesta = **AGLOMERACIJA**
- če je prevlada 2 ali 3 mest = **SOMESTJE** ali **KONURBACIJA** (Porenje, Šlezija, Pomurje)
- če gre za več vrst enakovrednih, si sledijo = **MEGALOPOLIS / METROPOLITANSKA REGIJA** (SV ZDA: med Bostonom in Washingtonom, otok Honšu, Kitajska, Tokaido, ob Tihooceanski obali)